

<https://helda.helsinki.fi>

Lukion tukijärjestelmän suuntaviivat

Ojala, Sonja Maria

2021-11-26

Ojala , S M , Vesterinen , P & Saarinen , M 2021 , ' Lukion tukijärjestelmän suuntaviivat ' , e-Erika: Erityispedagogista tutkimusta ja koulutuksen arviointia , Vuosikerta. 2021 , Nro 2 , Sivut 23-30 . < <https://journals.helsinki.fi/e-erika/article/view/1705> >

<http://hdl.handle.net/10138/341121>

cc_by
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

e-Erika

Erityispedagogista tutkimusta ja koulutuksen arviointia

Teksti julkaistu e-Erikan numerossa 2/2021

<https://journals.helsinki.fi/e-erika>

Lukion tukijärjestelmän suuntaviivat

Yksi lukiokoulutusta koskevien viimeaikaisten uudistusten painopisteistä on ollut opiskelijoiden oppimisen tuen ja ohjauksen vahvistaminen. Uudessa lukiolaissa määritelläänkin ensi kertaa erityisopetus ja muu oppimisen tuki opiskelijan lakisääteiksi oikeuksiksi. Erityisopettajan asema lukiossa siis vakiintuu, mutta samalla koko henkilöstön tulee yhä paremmin huomioida opiskelijoiden erilaisia tuen tarpeita. Oppijan oikeus – opettajan taito -hankkeella on pyritty vastaamaan tähän opettajien osamistarpeen muutokseen. Tässä artikkelissa tarkastellaan tuoreiden erityispedagogiikan pro gradu -tutkielmien pohjalta, millaisena tuen toteutuminen näyttäytyi lukiossa ennen uuden Lukion opetussuunnitelman perusteiden toimeenpanoa ja millaiset valmiudet lukioilla on henkilöstön näkökulmasta tukea opiskelijoita. Sonja Ojalan tutkielma on toteutettu osana hanketta, jossa myös Kirsi Iikosen ja Nora Taipaleen tutkielmien tuloksia on hyödynnetty laajasti.

Teksti Sonja Ojala, Pauliina Vesterinen & Minna Saarinen

Lukio on perinteisesti nähty akateemisesti suuntautuneiden opiskelijoiden toisen asteen oppilaitoksena, kun taas opinnoissaan enemmän tukea tarvitsevat ovat hakeutuneet herkemmin ammatillisiin opintoihin (Jahnukainen, Kivirauma, Laaksonen, Niemi & Varjo, 2019). Ennen uutta lukiolakia (714/2018) erityisopetus ja muu oppimisen tuki olivat toteutuneet vaihtelevasti, ja erityisopettajia oli työskennellyt vain osassa lukioita (Greus, Ikonen, Ojala, Saarelainen & Taipale, 2019; Sinkkonen, Kyttälä, Kiiskinen & Jäntti, 2016). Erityisopettajan työnkuva on lukiossa pai-

nottunut lukivaikeuksiin ja ylioppilaskokeiden erityisjärjestelyihin liittyviin tehtäviin, eikä lukion ole nähty pystyvän tarjoamaan riittävästi tukea sitä opinnoissaan enemmän tarvitseville (Jahnukainen ym., 2019; Niemi, Kalalahti, Varjo & Jahnukainen, 2019). Lukiossa erityisopettajan työnkuva eroaa peruskoulusta myös siksi, että tukiopetuksen antaminen ja muu ainesisältöjen opetus ovat lähtökohtaisesti aineenopettajien vastuulla.

Uudessa Lukion opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2019) määritellään erityisopetuksen antajaksi

Kuvituskuva: Unsplash.

erityisopettaja. Erityisopetus voi olla käytännössä esimerkiksi opiskelutaitojen opetusta. Muu oppimisen tuki taas toteutetaan opetushenkilöstön yhteistyönä, ja se kattaa muun muassa erilaiset pedagogiset ratkaisut, kuten opetuksen eriyttämisen ja tukiopetuksen. Ylioppilaskokeissa opiskelija voi tarpeen mukaan saada käyttöönsä erityisjärjestelyjä, kuten lisäajan tai erillisen pienryhmätilan. Opiskelijalla tulee olla mahdollisuus kokeilla näitä erityisjärjestelyitä jo lukio-opintojen aikana ennen ylioppilaskirjoituksia, jotta niiden sopivuutta ja hyötyä voidaan arvioida. (Opetushallitus, 2019.)

Lukio-opinnoissa tarjottavien tukitoimien saaminen ei edellytä esimerkiksi diagnosoitua oppimisvaikeutta, vaan tukea voidaan tarjota tarpeen mukaan. Käytössä ei ole myöskään peruskoulun kaltaista oppimisen ja koulunkäynnin tuen kolmiportaista järjestelmää. Uusi lukiolaki (714/2018, 26 §) kuitenkin velvoittaa jokaisen opiskelijan laatimaan henkilökohtaisen opintosuunnitelman, jota

edellytetään myös ylioppilaskokeiden erityisjärjestelyjä haettaessa. Suunnitelmaan kirjataan muun muassa opiskelijan mahdolliset opetuksen erityisjärjestelyt sekä tuen tarpeet (Opetushallitus, 2019). Voidaankin todeta, että lukiossa opiskelijan tuki on säänneltyä lähinnä ylioppilaskokeisiin liittyviltä osin.

Millaista tukea lukiossa annetaan?

Tuen järjestelmää lukiossa on äskettäin tarkasteltu muun muassa Nora Taipaleen pro gradu -tutkielmassa (2020), jonka aineisto kerättiin tammikuussa 2020. Tapaustutkimuksen tulosten mukaan tukijärjestelmä rakentui kerroksittain kolmelle tasolle. Yksilötasolla opiskelijoi- ta tukivat opiskeluhuollon henkilöstö ja rehtori sekä tiiviimmin päivittäisellä tasolla ryhmänohjaaja ja aineenopettajat. Lisäksi opinto-ohjaaja tapasi lukiolaisia sekä yksilötapaamisissa että opinto-ohjauksen kursseilla. Ryhmätasolla tukea antoivat aineenopettajat kursseilla sekä opinto-ohjaajat kursseilla ja pienryh-

missä. Tukijärjestelmän rakenteellinen taso sisälsi muun muassa henkilöstön välisen yhteistyön ja tiedonsiirron, ryhmänohjaajan roolin tuen koordinoijana, oppiainekohtaiset sekä yleisemmin oppimista ja hyvinvointia käsittelevät tukikurssit sekä järjestelmän toimivuuden arvioinnin. Yhteisöllinen opiskeluhuolto tuen muotona sijoittui sekä ryhmän että rakenteiden tasolle. (Taipale, 2020, 37–42.)

Tutkimuksen mukaan opiskelijoiden tukemisen keinoja oli eniten käytössä opiskeluhuollon yksilötyössä. Aineenopettajat antoivat tukea eniten ryhmässä oppitunneilla muun muassa eriyttämällä. Kaikille ammattiryhmille yhteisiä tukimuotoja olivat opiskelijoiden yksilöllinen kohtaaminen ja ohjaaminen eteenpäin sekä henkilöstön yhteistyö. (Taipale, 2020, 42–45.) Ojalan helmikuussa 2021 toteuttamassa pro gradu -tutkielmassa (2021) lukion opetushenkilöstön yleisimmin nimeämiä ryhmätason tukimuotoja olivat tukiopetus ja pajat esimerkiksi matematiikassa ja kielissä sekä opetuksen strukturointi ja eriyttäminen. Lisäksi opiskelijoille oli opetettu opiskelutaitoja kurssien alussa, ryhmänohjauksessa sekä erillisellä kurssilla. Yksilöllistä tukea opetushenkilöstö antoi oppitunneilla ja niiden jälkeen sekä seuraamalla erityisesti etäopetuksessa opiskelijoiden etenemistä ja puuttamalla siihen tarvittaessa. Muita tuen keinoja olivat esimerkiksi opiskelijan ohjaaminen eteenpäin sekä opinto-ohjaajien ja erityisopettajan yksilötapaamiset. (Ojala, 2021, 38–40.)

Lukion erityisopettajien antama tuki toteutui Kirsi Ikosen (2020) pro gra-

du -tutkielman mukaan syksyllä 2019 niin yksilöllisesti, pienryhmässä kuin kurssimuodossakin esimerkiksi opiskelutekniikka- ja stressinhallintakursseilla. Lukiseulojen ja -testien jälkeen lukivaikkeuteen tukea tarvitseville opiskelijoille suunniteltiin tarvittava tuki yksilötapaamisissa. Erityisopettajat antoivat tukea myös opiskeluvalmiuksiin opettamalla opiskelutekniikoita ja oman toiminnan säätelyä sekä tarjoamalla psyykkistä tukea. Varsinaista oppiaineiden ohjausta he antoivat pienryhmäopetuksena, jossa opiskelijat saattoivat esimerkiksi suorittaa kokeita myönnettyllä pidennetyllä koeajalla ja saada niiden aikana myös ohjausta erityisopettajalta. (Ikonen, 2020, 31–35.)

Opiskelijoiden tukemisen haasteet lukiossa

Tuoreiden tutkimusten (Ikonen, 2020; Ojala, 2021; Taipale, 2020) mukaan lukion arjessa on lukuisia tekijöitä, jotka henkilöstön näkökulmasta vaikeuttavat opiskelijoiden tukemista. Ikosen (2020, 40) mukaan lukion erityisopettajat kokivat työnsä suurimpana haasteena resurssien ja ajan puutteen. Opiskelijoiden tukemista vaikeutti Taipaleen (2020) tutkimuksessa erityisesti riittämätön opiskelijatuntemus. Siihen vaikuttivat ulkoisina tekijöinä suuret ryhmäkoot ja opiskelijoiden määrä, opiskelijoiden heterogeenisyys ja vaihtuvat ryhmät sekä tiedonkulkua rajoittava yksityisyyden suoja, puutteet opettajan osaamisessa ja opettajan asenne. Lisäksi lukion tukijärjestelmään vaikuttivat koulutusta koskevat lait ja normit, ylioppilaskokeet sekä resurssit. Henkilöstö koki, ettei heillä ollut työs-

sään todellisia mahdollisuuksia auttaa opiskelijoita ongelmien juurisyiden ratkaisemisessa. (Taipale, 2020, 49–60.)

Mut mut, kyllä se tukeminen suuressa ryhmässä silti kuitenkin on, semmoinen yksilöllinen tukeminen käytännössä ihan täysin mahontonta. (Taipale, 2020, 52.)

Myös Ojalan (2021) mukaan opetushenkilöstön näkökulmasta keskeinen tuen tarpeiden tunnistamista ja niihin vastaamista rajoittava tekijä olivat resurssit, ennen kaikkea suuret ryhmäkoot ja ajan puute. Tukemiseen vaikuttivat lisäksi muun muassa opiskelijoiden vähäinen aktiivisuus avun hakemisessa ja vastaanottamisessa, heidän motivaationsa ja oppimista koskevat käsityksensä sekä aineenopettajien kokemus riittämätön erityispedagoginen osaaminen ja puuttuvat tuen rakenteet. Opetushenkilöstön mukaan avun pyytämisen kynnyks on korkea monilla lukiolaisilla, jotka eivät välttämättä tartu edes tarjottuun tukeen. Myös henkilöstön keskinäinen tiedonkulku ja sitä koskeva lainsäädäntö vaikuttivat tukemiseen. Haastatellut toivat lisäksi esiin, että opiskelijoiden runsas tukeminen on osin ristiriidassa valtakunnallisten ylioppilaskokeiden vaatimusten kanssa. Jotkut kokivat oman roolinsa nuorena tukijana ja kuuntelijana ristiriitaiseksi ollessaan samalla vaatimusten asettajia ja arvioitsijoita. (Ojala, 2021, 40–55.)

Kenen tehtävä opiskelijoiden tukeminen lukiossa on?

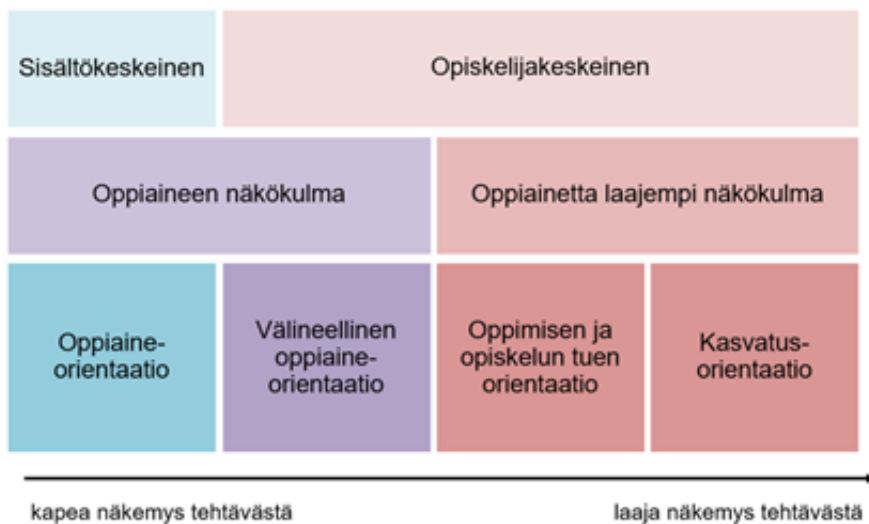
Viimeaikaisissa tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että lukion aineen-

opettajien valmiudet opiskelijoiden oppimisen tukemiseen sekä toisaalta suhtautuminen tukemista kohtaan vaihtelevat. Aineenopettajat kokivat Taipaleen tutkimuksessa (2020) oman osaamisensa selkeästi riittämättömänä tukea tarvitsevien opiskelijoiden auttamiseen. Heitä myös huoletti sekä oman työnkuvan laajeneminen että lukion muuttuminen ”liian hoivaavaksi”. Muu henkilöstö toi esiin, että aineenopettajien asenteet ja arvot tukea kohtaan ovat opiskeluhuollon henkilöstöä kovempia ja että aineenopettajat eivät välttämättä koe tukemisen kuuluvan työnkuvaansa. (Taipale, 2020, 56–58.)

Ennen, kun alotin, niin se työ oli aikalailla sitä, että, et mene luokkaan, älä tee mitään laitonta, noudata opsia, täs oli ne ohjeet. --- Kyl mä pelkään --- et työ pirstaloituu. Se, se pirtaloituminen on niinku nyt jo hyvässä vauhdissa, et kaikenlaista, kaikenlaista kummallista pikku säälää, mille ois naurettu viistoist vuotaita sitte ---. (Taipale, 2020, 59.)

Lukion erityisopettajat kuvasivat Ikonen tutkimuksessa (2020) niin ikään yhtenä oman työnsä haasteena yhteistyön, johon liittyen he toivat ilmi, että aineenopettajien vastaanottavaisuus tukea tarvitsevia opiskelijoita kohtaan vaihtelee. Heidän mukaansa osa aineenopettajista kokee, ettei pysty lainkaan tukemaan opiskelijoita. Erityisopettajien työtä taas hankaloitti aineosaamisen riittämättömyys. (Ikonen, 2020, 44–47.)

Opetushenkilöstön näkemyksiä oppimisen tukemisesta selvitettiin myös Ojalan (2021) tutkimuksessa. Haastatel-

Lukion opetushenkilöstön ammatilliset orientaatiot suhteessa oman työn ydintehtävään (Ojala, 2021, 63).

tujen mukaan oppimisen tuella on lukiossa suuri ja oppivelvollisuuden laajenemisen myötä yhä kasvava merkitys, ja sen toteuttaminen on koko henkilöstön yhteinen tehtävä. Aineenopettajat suhtautuivat oppimisen tukemiseen pääosin myönteisesti mutta kokivat, että heillä on rajalliset mahdollisuudet toteuttaa sitä työssään. Taipaleen tutkimuksen tapaan opettajat kokivat tarvitsevansa nykyistä enemmän työkaluja tuen antamiseen. Opetushenkilöstö kritisoi erityisesti resurssien riittämättömyyttä ja lukiokoulutuksen useita samanaikaisia uudistuksia, joihin he eivät kokeneet voineensa vaikuttaa. (Ojala, 2021, 50–65.)

Ojalan (2021) tutkimuksessa tarkasteltiin lisäksi oman työn ydintä koskevia ammatillisia orientaatioita. Osa aineenopettajista korosti velvollisuksiensa jatkuvasti lisääntyneen, vaikka he itse kokivat tehtäväkseen yksiselitteisesti ainesisällön opetuksen. Tällaiset näkökulmat edustivat sisältökeskeistä oppiaineorientaatiota, joka oli

kapein neljästä löydetystä orientaatiosta. Oman työroolin rajaamista perusteltiin ammattitaidon ja asiantuntijuuden jakautumisella eri ammattilaisille sekä omien voimavarojen rajallisuudella. Muut kolme orientaatiota olivat opiskelijakeskeisempiä, ja niissä korostui työn ytimenä joko aineenopetus laajempien valmiuksien antamisena, opiskelijoiden oppimisen ja opiskelun tukeminen tai laajimmillaan kokonaisvaltainen kasvattaminen. Kaiken kaikkiaan henkilöstö näki tärkeänä, että tuen eri osa-alueista vastaa viime kädessä tietty ammattilainen, vaikka tehtävissä voidaankin joustaa tarpeen mukaan. (Ojala, 2021, 57–60.)

Yhteistyöhön tarvitaan aikaa ja resursseja

Jo ennen viimeaikaisia lukiouudistuksia moniammatillista yhteistyötä on korostettu tuen järjestämisen periaatteena. Kuitenkin esimerkiksi erityisopettajan työ lukiossa on tähän saakka näyttänyt melko itsenäisenä ja yksinäisenäkin.

(Sinkkonen ym., 2016.) Ikosen (2020) tutkimuksessa lukion erityisopettajat kertoivat tekevänsä yhteistyötä opiskeluhoitohenkilöstön kanssa yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhoitoon, asiantuntijapalavereiden sekä lausuntojen tekemisen merkeissä. Opinto-ohjaajien kanssa erityisopettajat muun muassa suunnittelivat yksittäisten opiskelijoiden tukitoimia. Yhteistyötä tehtiin myös aineenopettajien kanssa tukitoimien, kuten eriyttämisen ja kurssien räätälöinnin, suunnittelussa. Kuitenkin varsinaisen tuen toteuttaminen jäi lähinnä aineenopettajien vastuulle, sillä erityisopettaja oli harvemmin mukana oppitunnilla. Lisäksi erityisopettajat konsultoivat aineenopettajia yksittäisten opiskelijoiden tukemiseen liittyen, tosin aikaa tälle koettiin olevan arjessa hyvin vähän. (Ikonen, 2020, 27–31.)

Ojalan tutkimuksessa (2021) opetushenkilöstö kuvasi lukion tukijärjestelmän ja henkilöstön yhteistyön rakenteiden luomisen olevan yhä alkutekijöissään. Muutama haastatelluista oli kokeillut yhteisopettajuutta, konsultoinut erityisopettajaa tukitoimissa tai saanut tältä tietoa opiskelijoiden tuen tarpeista. Oppimisen tuen osalta henkilöstön keskinäinen työnjako ei ollut heille täysin selvä, ja etenkin ryhmänohjaajan ja erityisopettajan roolit tuen kokonaisuudessa herättivät epäselvyyttä. Erityisopettajan asiantuntijuuden hyödyntäminen yhteistyössä oli muun opetushenkilöstön mukaan yhä vähäistä, eivätkä he olleet varmoja siitä, missä kaikessa erityisopettaja voisi heille olla avuksi. (Ojala, 2021, 45–47.) Samasta työnkuvan epäselvyydestä itselle ja muille kertoivat myös erityisopettajat

itse (Ikonen, 2020, 43; Ojala, 2021, 47).

Miten tuki toteutuu tulevaisuuden lukiossa?

Edellä esitettyjen tutkimustulosten pohjalta voidaan todeta, että opiskelijoiden tuen toteutuminen lukiossa edellyttää tukijärjestelmän ja henkilöstön yhteistyön rakenteiden tietoista luomista sekä nykyistä parempia resursseja etenkin opiskelijantuntemuksen vahvistamiseksi. Yhteistyön rakentamiseksi tarvitaan aikaa ja mahdollisuuksia keskustelulle henkilöstön keskinäisistä rooleista ja työnjaosta. Opetushenkilöstö odotti uudistusten siirtymävaiheessa uuden opetussuunnitelman selkeyttävän vastualueita ja mahdollistavan uudenlaisen toimintakulttuurin rakentamisen lukiossa (Ojala, 2021, 47). Opiskelijoiden tukemiseen vaikuttavina tekijöinä tulisi laajemmin tarkastella myös lukio-opintojen tiivistä tahtia ja suorituskeskeisyyttä, jota korkeakoulujen opiskelijavalintojen uudistumisen voi nähdä entisestään korostaneen.

Alkaneena lukuvuonna monessa lukiossa työskentelee ensimmäistä kertaa erityisopettaja, jonka roolia ja tehtäviä tuen kokonaisuudessa olisikin tärkeää pohdita ja selkeyttää. Tapaustudimuksissa muu henkilöstö toivoi erityisopettajan ottavan ”kopin” tukea tarvitsevista opiskelijasta, tarjoavan kollegoilleen konsultaatiota ja toimivan mahdollisesti tuen koordinaattorina. Hän voisi lisäksi tulla oppitunneille kohtaamaan opiskelijoita ja seuraamaan heidän oppimistaan. (Ojala, 2021; Taipale, 2020.) Lukiuudistusten myötä myös aineenopettajien erityispedagogisen osaami-

sen tarpeet tulee huomioida niin perus- kuin täydennyskoulutuksessakin. Jotta lukiot voivat vastata uudistuksen mukanaan tuomiin vaatimuksiin tuen tarjoamisesta, tarvitaan henkilöstölle

työkaluja. Huomiota tulisi kiinnittää myös siihen, miten opiskelijoille tiedotetaan saatavilla olevasta tuesta, ja onko lukion ilmapiiri myönteinen avun hakemista kohtaan.

Lähteet

Greus, E., Ikonen, K., Ojala, S., Saarelainen, N. & Taipale, N. (2019). *Erityisopetus lukiossa. Kartoituksen yhteenveto*. Haettu 24.8.2021 <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/erityisopetus-lukiossa-kartoitus-002.pdf>

Ikonen, K. (2020). *Lukion erityisopettajan työnkuva ja heidän siinä kokemansa haasteet*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Haettu 15.9.2021 https://www.hamk.fi/wp-content/uploads/2020/11/Ikonen_Kirsi_Pro_gradu_2020.pdf

Jahnukainen, M., Kivirauma, J., Laaksonen, L. M., Niemi, A.-M. & Varjo, J. (2019). Opotunteja ja erityistä tukea. Ohjaus ja tuki koulutusjärjestelmässä. Teoksessa M. Jahnukainen, M. Kalalahti & J. Kivirauma (toim.), *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotoustaustaiset nuoret ja koulutus* (s. 29–48). Gaudeamus.

Lukiolaki (2018). 714/10.8.2018. Haettu 24.8.2021 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180714>

Niemi, A.-M., Kalalahti, M., Varjo, J. & Jahnukainen, M. (2019). Neuvotteluja ja sovittelua. Kriittisiä havaintoja ohjaustyöstä. Teoksessa M. Jahnukainen, M. Kalalahti & J. Kivirauma (toim.), *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotoustaustaiset nuoret ja koulutus* (s. 49–67). Gaudeamus.

Ojala, S. (2021). *Tärkeitä tavoitteita, suuria kysymysmerkkejä – lukion opetushenkilöstön näkemyksiä oppimisen tukemisesta osana omaa työnkuva*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Haettu 15.9.2021 https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/332238/Ojala_Sonja_progradu_2021.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Opetushallitus (2019). *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019. Määräykset ja ohjeet 2019:2a*. Helsinki: Opetushallitus. Haettu 15.9.2021 https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2019.pdf

Sinkkonen, H.-M., Kyttälä, M., Kiiskinen, S. & Jäntti, S. (2016). Lukion erityisopettaja – opettaja, ohjaaja ja konsultti? *NMI Bulletin*, 26(3), 51–64. Haettu 15.9.2021 <https://bulletin.nmi.fi/wp-content/uploads/2018/09/3-16-sinkkonen.pdf>

Taipale, N. (2020). *Oppimisen ja hyvinvoinnin tuki lukiossa. Tapaustutkimus luki-
on tukijärjestelmän rakentumisesta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kas-
vatustieteellinen tiedekunta. Haettu 15.9.2021 [https://helda.helsinki.fi/bitstream/
handle/10138/319842/Taipale_Nora_Pro%20gradu_2020.pdf?sequence=2&isAllo-
wed=y](https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/319842/Taipale_Nora_Pro%20gradu_2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y)

Kirjoittajat

Sonja Ojala
KM, EO, tekninen avustaja
sonja.ojala@helsinki.fi

Pauliina Vesterinen
TT AMK, KK, erityispedagogiikan maisteriopiskelija,
tutkimusavustaja

Minna Saarinen
KT, YTL, EO, yliopistonlehtori
minna.saarinen@utu.fi

Kirjoittajien kuvat: Sonja Ojala, Pauliina Vesterinen, Ritva Ketonen.